

УДК 339.9.012:351

DOI: 10.30857/2786-5398.2023.3.6

Єлизавета Ю. Салій, Олена О. Салій

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

ЗМІНИ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне військове вторгнення РФ вплинуло на зовнішню торгівлю України, викликало значні втрати людського капіталу, зруйнувало інфраструктуру і ланцюги торгівлі та завдало величезної шкоди виробничим можливостям через втрату електроенергії та фіксації курсу НБУ адміністративними методами. Обсяги та структура експортно-імпортних операцій України в 2022 році зазнали кардинальних змін. Метою дослідження є визначення змін шляхом порівняння стану та структури зовнішньої економіки України до і протягом військової агресії, а також розкриття тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України в умовах воєнного часу. Використано методи системного аналізу для визначення структури зовнішньоекономічної діяльності. Методи спостереження та опису застосовано для збору даних щодо експорту та імпорту та їх порівняння, метод синтезу – задля виділення особливостей зовнішньої економіки України у воєнний час. Метод графічного представлення використаний для представлення обсягів, динаміки та структури зовнішньоекономічної діяльності. Встановлено, що у 2021 році зовнішня економіка України реабілітувалася після пандемії Ковід-19, зріс імпорт завдяки трьом найголовнішим галузям імпорту України: машини, устаткування та транспорт; паливно-енергетична продукція та товари хімічної промисловості, що уможливило відновлення виробництва і зростання товарного експорту. Прогнозоване зростання обсягів товарного експорту та імпорту не відбулося, після перших двох місяців війни відбулися значні зміни в їх структурах. Найбільший обсяг експорту з зафіксований у вересні 2022 року (4,135 млрд дол. США), як результат розблокування портів України у Чорному морі. ЄС у 2022 році продовжував бути найбільшим торговельним партнером України як і в 2021 році, в тому ж числі скоротилася частка українських експортних операцій з іншими країнами і регіонами світу, передусім країнами СНД та Азії, на користь партнерству з ЄС. Найголовнішою зміною визначено, що на перше місце за обсягом експорту з України у 2022 році вийшла Польща, що склало 15,7% питомої ваги загального товарного експорту. В загальному обсязі експорту і імпорту відбувся обвал зовнішньої торгівлі, у 2022 році обсяги експорту скоротилися на 35%, а імпорту на 19%. У структурі імпорту 3 головні галузі: нафто- та паливно-енергетичних продуктів, машин, устаткування та транспорту, а також хімічної промисловості залишилися без змін. У структурі експорту зміни визначені за головними трьома галузями: сільськогосподарські товари, залізна руда та чорні метали, машин та устаткування.

Ключові слова: зовнішня економіка; експорт; імпорт; товарообіг; зовнішньоекономічна діяльність; міжнародна торгівля; повномасштабне вторгнення; торговельні обмеження; державне регулювання.

Yelyzaveta Yu. Saliy, Olena O. Saliy

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

CHANGES IN THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

The full-scale military invasion of the Russian Federation affected Ukraine's foreign trade, caused significant losses of human capital, destroyed infrastructure and trade chains, and caused enormous damage to production capabilities due to the loss of electricity and the fixing of the NBU exchange rate by administrative methods. Volumes and structure of Ukraine's export-import

operations in 2022 underwent drastic changes. The purpose of the study is to determine the changes by comparing the state and structure of Ukraine's foreign economy before and during the military aggression, as well as revealing the trends of Ukraine's foreign economic activity in wartime conditions. System analysis methods were used to determine the structure of foreign economic activity. Methods of observation and description were used to collect data on export and import and their comparison, the method of synthesis was used to highlight the features of Ukraine's external economy during the war. The method of graphic presentation is used to present the volume, dynamics and structure of foreign economic activity. It was established that in 2021, the external economy of Ukraine was rehabilitated after the Covid-19 pandemic, imports increased thanks to the three most important branches of Ukraine's imports: machines, equipment and transport; fuel and energy products and goods of the chemical industry, which made it possible to restore production and increase commodity exports. The predicted increase in the volume of commodity exports and imports did not occur, after the first two months of the war, significant changes took place in their structures. The largest volume of exports since was recorded in September 2022 (\$4.135 billion), as a result of the unblocking of Ukrainian ports in the Black Sea. In 2022, the EU continued to be the largest trading partner of Ukraine, as in 2021, and the share of Ukrainian export operations with other countries and regions of the world, primarily CIS and Asian countries, decreased, in favor of the partnership with the EU. The most important change is that Poland took first place in terms of the volume of exports from Ukraine in 2022, which accounted for 15.7% of the specific weight of total merchandise exports. In the total volume of exports and imports, there was a collapse of foreign trade, in 2022 the volume of exports decreased by 35%, and imports by 19%. In the structure of imports, 3 main industries: oil and fuel and energy products, machines, equipment and transport, as well as the chemical industry remained unchanged. Changes in the structure of exports are determined by the main three sectors: agricultural goods, iron ore and ferrous metals, machinery and equipment.

Keywords: *foreign economy; export; imports; commodity circulation; foreign economic activity; international trade; full scale invasion; trade restrictions; state regulation.*

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації (РФ) проти України та введений військовий стан призвели до виникнення труднощів та проблем в усіх сферах національної економіки, а особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності країни [1]. Військова агресія в Україні відкинула на роки рівень економічного розвитку, викликала значні втрати людського капіталу, зруйнувала інфраструктуру і ланцюги торгівлі сільськогосподарською продукцією та завдала величезної шкоди виробничим можливостям через втрату електроенергії та фіксації курсу НБУ адміністративними методами. У квітні 2022 року активні бойові дії відбувались на території 6-ти областей України, які формували 20% ВВП країни та відігравали вирішальну роль у розвитку економіки та зовнішньоекономічної діяльності України [2]. Обсяги та структура експортно-імпортних операцій України в 2022 році зазнали кардинальних змін. Згідно з прогнозами Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) і Світової продовольчої організації (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO), протягом 10 років з 2020 по 2029 роки, Україна мала покращувати свою позицію на світовому ринку увійти в ТОП-5 країн експортерів зернових, збільшивши свою частку до майже 14 %. Таким чином, в кінці десятиріччя, на ринку пшениці Україна мала займати 6 місце з виробництва пшениці, і розділити з Канадою 4 місце по об'єму її експорту, в той час Україна мала збільшити обсяги експорту кукурудзи до 31 млн тонн та зайняти 4 місце в світі. Щодо інших зернових, таких як ячмінь, овес та жито, то в Україні очікувалося збільшення експорту цих культур з 5,2 млн тонн в 2019 році до 6,4 млн тонн в

2029 році, тим самим мала зміцнити свої позиції на світовому ринку і зайняти 5 місце в світі [3]. Повномасштабне вторгнення викликало тривожні побоювання, що Україна взагалі може втратити свою присутність на зовнішніх ринках, в т.ч. зміни ролі України на світовому ринку зерна для вирішення продовольчої безпеки світу, недопущення голоду та соціального хаосу в окремих країнах Африки [4]. Найважливішою перешкодою для зовнішньоекономічної діяльності України стало обмеження логістичних напрямів торгівлі, тому до РБ та РФ перекрили північний та східний напрямки. В тому числі українські морські порти були заблоковані на півдні, тож західний напрямок став єдиним для зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений аналіз публікацій за 2022 та 2023 роки щодо стану та розвитку зовнішньої економіки України в умовах повномасштабного вторгнення свідчить про висвітлення проблем окремих напрямків. Так Р. Скриньковський, О. Процевят, Н. Павленчик, С. Цюх визначили тенденції зовнішньоекономічної діяльності України в умовах воєнного часу, які треба неодмінно покращувати за рахунок переорієнтації на нові ринки [2]. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану досліджено авторами С. Скрипник, О. Процевят, О. Воронова у питанні встановлення балансу між обов'язковим збереженням конкурентоспроможності держави на світовому ринку, та максимізації доходів бюджету за умов обмежених можливостей для розвитку бізнесу [5] та авторами М. Матвеев, В. Лебедченко, Г. Гайдай акцентовано на впровадження повного ембарго на імпорт товарів з держави-агресора, реформування митного оформлення, валютний контроль щодо строків розрахунків у ЗЕД тощо [6]. І. Ус та Н. Гавриленко проаналізовано вартісні та фізичні обсяги торгівлі, географічну структуру, а також проміжні результати Чорноморської зернової ініціативи [7]. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу країни визначено у роботі А. Швець [8]. Оскільки воєнний стан ще має тенденції продовження через повномасштабне вторгнення агресора Росії на територію України, то зовнішня торгівля постійно зазнає змін і адаптується до виникаючих політичних та економічних проблем, тому аналіз змін потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є визначення змін шляхом порівняння стану та структури зовнішньої економіки України до і протягом військової агресії, а також розкриття тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України в умовах воєнного часу.

Методи дослідження. Метод системного аналізу використано для аналізу структури зовнішньоекономічної діяльності та виділення окремих властивостей та зв'язків. Методи спостереження та опису застосовано для збору даних щодо експорту та імпорту та їх порівняння, метод синтезу – задля виділення особливостей зовнішньої економіки України у воєнні часи. Метод графічного представлення був використаний для представлення обсягів, динаміки та структури зовнішньоекономічної діяльності.

Інформаційну базу даного дослідження склали статистичні дані Державної митної служби України [9], а також Державної служби статистики України [10] про: обсяги та структуру товарного експорту та імпорту України; щомісячні обсяги товарної структури зовнішньої торгівлі; зовнішня торгівля України з окремими країнами та регіонами; країни, найбільш вагомих для українського експорту та імпорту.

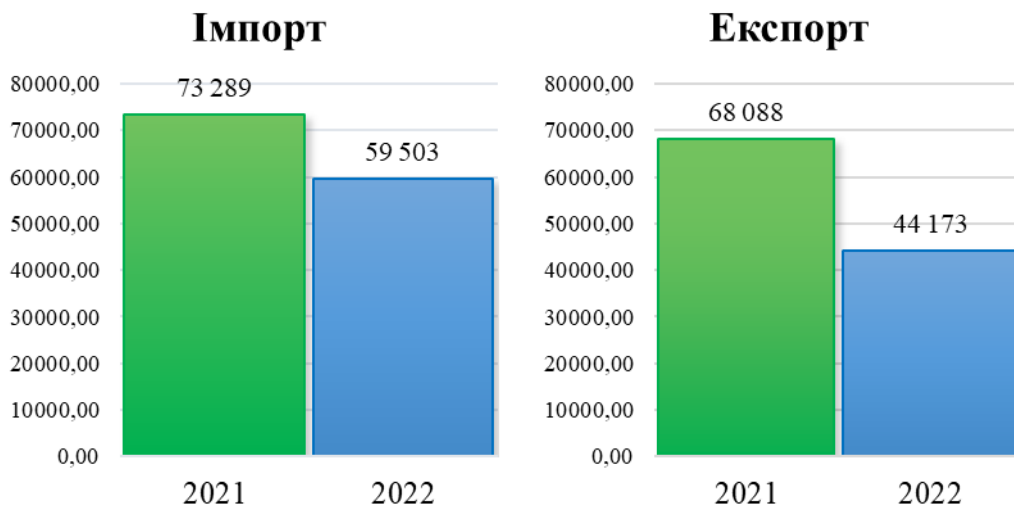
Виклад основного матеріалу.

Порівняння стану зовнішньої торгівлі товарами за 2021 рік до війни та 2022 під час війни. У 2020 році світ був в стані застою під час пандемії Ковід-19, але світова економіка вже у 2021 році почала відновлюватися і стрімко зростати. Якщо у 2020 році зменшення споживання у світі спричинило велике зниження виробництва і, відповідно, зменшення потреби у сировини, то вже у 2021 році попит стрибнув так швидко, що виробники не встигали його задовольняти, що спричинило світовий ріст цін на сировину. Для сировино-орієнтованої економіки України це означало відновлення економіки і ріст

номінального внутрішнього валового продукту (ВВП) у 2021 році більше ніж на 3% [11]. Отже, зовнішня економіка України у 2021 році показала позитивну динаміку відновлення після пандемії Ковід-19, під час якої торговельні операції між країнами у світі були скорочені. За підсумками 2021 року експорт зріс на 38%, а імпорт на 35% порівняно з 2020 роком [12]. В той час у 2021 році збільшилося негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, а саме різниця між експортом та імпортом становила 5,2 млрд дол. США порівняно з сальдо за 2020 рік у величині 5,0 млрд дол. США. Значні відсоткові показники зростання у 2021 році порівняно з 2020 роком зумовлені ефектом низької бази порівняння, так як у всьому світі було скорочення товарообігу через обмеження у зв'язку з пандемією. Тому більш доречним був розгляд приросту товарообігу з 2019 року, порівняно з яким приріст у 2021 році склав 28% [11].

У 2022 році у результаті повномасштабного вторгнення відбувся обвал зовнішньої економіки України за рахунок скорочення експортного виробництва, а також ускладнення, а в деяких областях і унеможливлення, експортної логістики, в той же час єдиним кордоном, через який тримався зовнішньоекономічний зв'язок України зі світом, залишився західний кордон, котрий мав обмежену пропускну спроможність через перенавантаження. Відповідно сальдо зовнішньої торгівлі товарами не тільки зберегло негативну тенденцію, а й у грошову еквіваленті значно зросло і становило 15,3 млрд дол. США [12]. Причинами такого різкого збільшення негативного сальдо було збільшення вартісних обсягів ввезення ряду продукції для задоволення потреб на території України, а саме: паливно-енергетичних товарів, машин, устаткування й транспорту, а також продукції хімічної промисловості.

На рис. 1 продемонстровано скорочення експорту та імпорту порівняно з довоєнним [12].

Джерело: Державна митна служба України [9].

Рис. 1. Стан зовнішньої торгівлі товарами у січні-грудні 2021 року та 2022 року, млн дол. США

Потрібно зауважити, що в реальності негативний вплив військових дій на експорт та імпорт України є ще більш серйозним, так як офіційна зведена статистика враховує два довоєнні місяці, а саме: січень і лютий 2022 року, за які Україна успішно економічно відновлювалася після пандемії Ковід-19, і за прогнозами, 2022 рік мав стати одним із найуспішніших для української зовнішньої торгівлі, оскільки на рис. 2 продемонстровано зміни у щомісячних обсягах товарної структури імпорту за 2021 та 2022 роки відповідно.

Імпорт

Джерело: Державна служба статистики України [10].

Рис. 2. Щомісячні обсяги товарної структури імпорту у 2021 році та 2022 році, млн дол. США

З даних рис. 2 можна побачити, як після перших двох місяців 2022 року відбувся обвал імпорту приблизно вдвічі. Для забезпечення функціонування економіки в умовах воєнного часу, 25 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив перелік товарів критичного імпорту [13]. Слідом Кабінет Міністрів видав рекомендації Національному банку України щодо забезпечення відповідного здійснення транскордонних валютних платежів за операції з імпорту товарів, що зазначені в переліку товарів критичного імпорту. Серед товарів критичного імпорту було зазначено все, що потрібно для підтримки виробництва, так як економіка України залежна від енергоносіїв, та лікування населення, передусім: нафта та нафтопродукти, гази нафтові і вугілля; лікарські засоби та медичні вироби різного призначення.

Важливим питанням для України було проведення майбутніх весняно-польових робіт та безперерйного забезпечення населення продовольством, для цього в перелік було занесено: добрива, сільськогосподарську техніку, насіння тощо. 9 липня 2022 року Кабінет Міністрів скасував перелік товарів критичного імпорту за проханням Європейської Бізнес Асоціації, тому що постанова обмежувала імпорт товарів під час воєнного стану та накладала обмеження щодо розрахунків у валюті. Слідом Кабінет Міністрів ввів нову постанову про Перелік послуг, робіт, прав інтелектуальної власності, інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі), яка скасувала валютні обмеження для розрахунків за будь-які товари, відповідно було скасовано і Перелік критичного імпорту товарів, залишилися тільки обмеження щодо імпорту послуг [14].

Відновлення після пандемії позитивно відобразилося на українському експорті товарів, який за підсумками 2021 року у порівнянні до 2020 року зріс на 38% і становив 68,1 млрд дол. США [11]. Отже, у 2021 році експорт зростав майже щомісячно і мав виражену тенденцію до зростання і в майбутньому (рис. 3).

Експорт

Джерело: Державна служба статистики України [10].

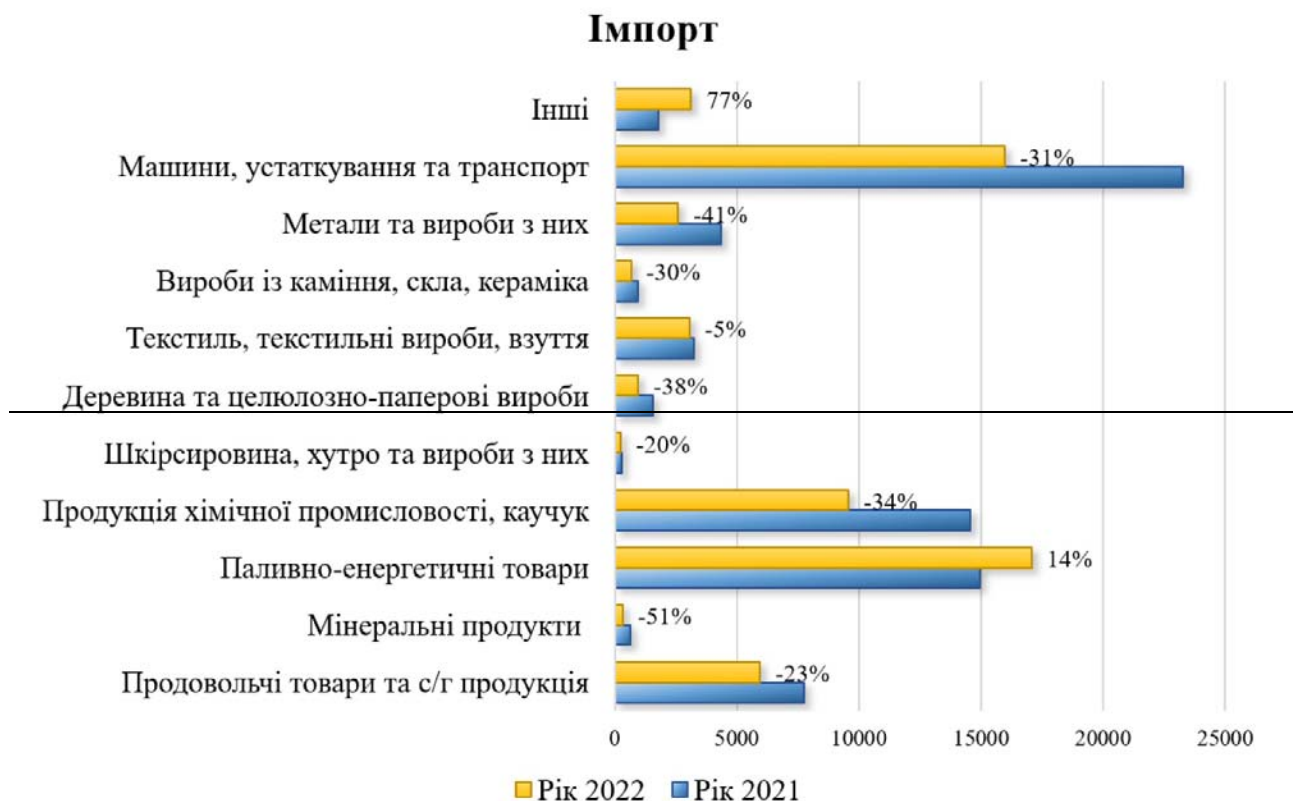
Рис. 3. Щомісячні обсяги товарної структури експорту у 2021 році та 2022 році, млн дол. США

Головною особливістю експорту України після пандемії було збільшення вартісних надходжень від експорту товарів при скороченні їх фізичних обсягів, що було пов'язане зі зростанням світових цін і попиту на товари, провідні для українського експорту, насамперед на залізну руду, метали, соняшникову олію та зернові. В той момент Світовий банк прогнозував скорочення світових цін після загального зменшення попиту, що створювало ризики для України не отримати відповідні вартісні надходження від зменшених фізичних обсягів експорту. Такі тенденції визвали зміни в товарній структурі експорту і переорієнтували пріоритетні галузі. Більш детально структура експорту буде розглянута у другому розділі даного дослідження. Але перші негативні наслідки війни з'явилися одразу в березні, коли відбувся обвал експорту на 50% відносно показників за лютий 2022 року. Відновлення експорту почалося в травні 2022 і відбувалося повільно. Найбільший обсяг експорту з початку військової агресії був зафіксований у вересні 2022 року (4,135 млрд дол. США), як результат розблокування портів України у Чорному морі. Світова подія – ініціатива про створення «зернового коридору» була реалізована 22 липня 2022 року: у Стамбулі Україна підписала угоду із Туреччиною та ООН щодо вивезення зерна з українських портів. РФ підписала дзеркальний договір. «Зерновий коридор» вирішив одну із логістичних проблем для українського експорту та зберіг статус України на світових ринках як великого постачальника агропродукції, а також зменшив обвал економіки і змінив на краще становище локальних виробників агропродукції. За допомогою «зернового коридору» за 2022 рік з України вийшло 615 суден, які вивезли 16,2 млн т агропродукції, а саме: 7,4 млн т кукурудзи; 4,7 млн т пшениці; 256,2 тис. т соняшника; 997,6 тис. т олії [15].

Отже визначено, що 2021 рік характеризувався відновленням зовнішньої економіки України на тлі всесвітньої реабілітації після пандемії Ковід-19. Прогнози на 2022 рік були позитивними, вважалося, що Україна змінить пріоритети в структурі зовнішньої торгівлі і

буде підлаштовуватися під зменшення попиту та споживання товарів у світі. Можливо, без фактору війни українська економіка мала б інші проблеми і ризики, пов'язані з негативним сальдо зовнішньої торгівлі товарами, дефіцитом платіжного балансу тощо, але 2022 рік приніс свої труднощі для України.

Порівняння галузевої структури товарного експорту та імпорту України у 2021 та 2022 роках. Українська зовнішня економіка є орієнтованою на експорт, передусім частка товарного експорту в сукупному експорті становить понад 80%. Проте інтеграція України до світових ринків має яскраво виражений сировинний характер, оскільки найбільш вагомими частинами українського товарного експорту залишається продукція ресурсного характеру. Така ситуація є проблемою для розвитку економіки та викликає потребу в диверсифікації структури експорту, а також збільшенні частки продукції більш високо-технологічного виробництва [16]. Отже, основу українського експорту складала продукція з малим рівнем переробки, що означає, що економіка України є насамперед сировино-орієнтованою. Найбільші частини експорту належали залізній руді та металургійним напівфабрикатам, а також аграрній продукції. Україна експортувала види товарів із спадаючим потенціалом, тобто чим більше буде вироблено сировини, тим дорожча була подальша собівартість її виробітку. Натомість щодо українського імпорту, то найголовніші частини імпорту після енергоносіїв припадали на товари із зростаючим потенціалом, насамперед це сільськогосподарська техніка, а також мобільні телефони і комп'ютери. Кожен раз після розробки нових сучасних моделей комп'ютерної техніки або телефонів, подальша собівартість виробництва цих товарів стало знижується. Зміни галузевої структури імпорту за 2021 та 2022 роки наведено на рис. 4.

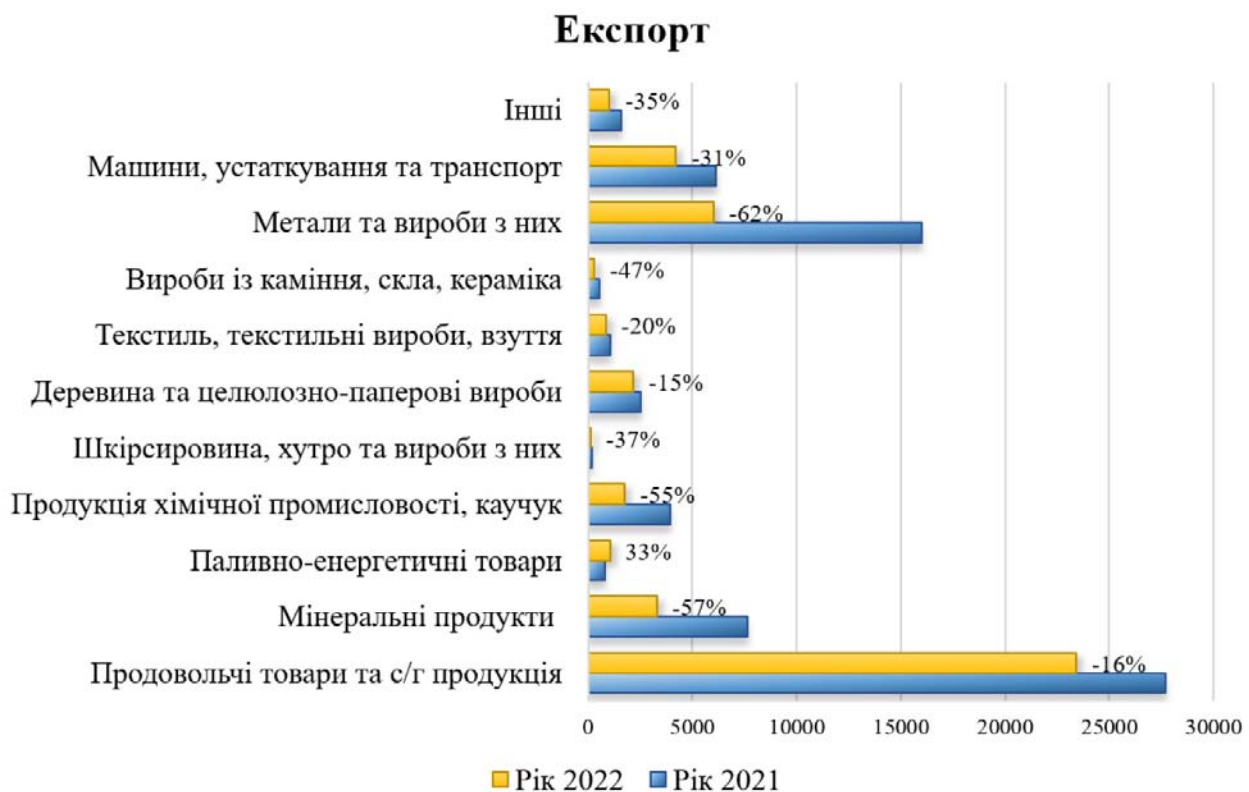
Джерело: Державна митна служба України [9].

Рис. 4. Порівняння галузей українського імпорту у 2021 та 2022 роках, млн дол. США

За підсумками 2021 року імпорту товарів в Україну у порівнянні з 2020 роком становив 73,3 млрд дол. США. Однією із найголовніших причин зростання імпорту було відновлення економіки після пандемії, зростання попиту на товари, а отже і збільшення виробництва, що вплинуло збільшення Україною витрат на закупівлю товарів з-за кордону. Зростання імпорту за іншими категоріями було меншим, або навпаки скоротилося порівняно з 2020 роком, але 3 найголовніші галузі імпорту України: машини, устаткування та транспорт; паливно-енергетична продукція та товари хімічної промисловості склали зростання імпорту. Фізичні обсяги поставок імпорту також зростали на протиположності фізичним обсягам експорту, що скорочувалися, така ситуація може призвести до зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами і спричинити проблему для української економіки у наступних роках.

У 2022 році імпорту стрімко збільшувався з березня по червень, намагаючись повернутися до довоєнних показників. Традиційно Україна залежить від енергоносіїв і імпортувала найбільшу кількість товарів із категорії нафто- та паливно-енергетичних продуктів, на другому місці була категорія машин, устаткування та транспорту, так як мобільність українців під час війни є вельми важлива, так само як і відновлення роботи пошкоджених підприємств. Найбільш значущий є зріст категорії «інші» аж на 77%, що пояснюється впливом воєнного часу, так як до категорії цих товарів відноситься гуманітарна допомога, дипломатичні та консолідовані вантажі, а також міжнародні експрес-відправлення.

Всі товарні групи українського експорту додали у вартості через відновлення світової економіки у 2021 році, Це відбулося в результаті росту вартості сировини через збільшення попиту і виробництва, а також загальносвітовою інфляцією в 2021 році. Експорт товарів за підсумками 2021 року відносно 2020 року зріс і становив 68,1 млрд дол. США. Зростання товарного експорту відбулось по всім секторам економіки, але передусім понад 80% цього зростання було сформоване трьома найбільшими секторами (рис. 5).

Джерело: Державна митна служба України [9].

Рис. 5. Порівняння галузей українського експорту у 2021 та 2022 роках, млн дол. США

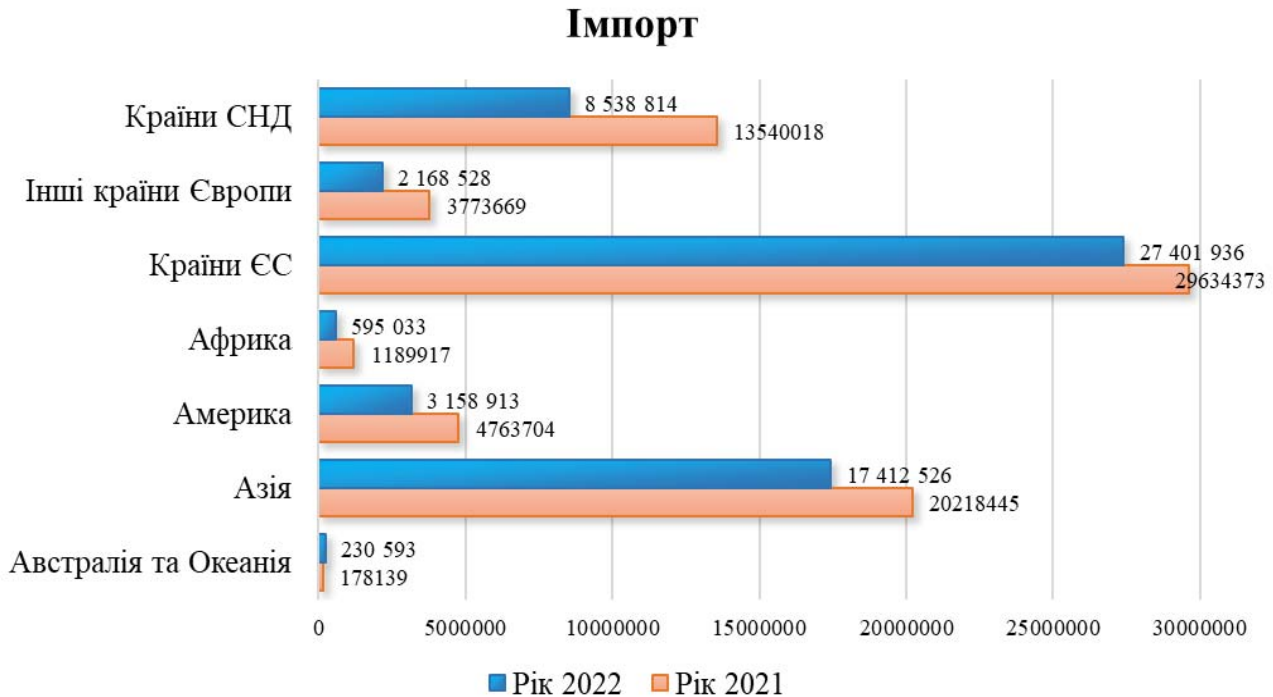
Збільшення експорту залізної руди на початку 2021 року вплинуло на зріст і експорт металів та виробів, а також мінеральних продуктів. Якщо зі зростанням фізичного обсягу експорту металів, відбувалося і зростання вартісного нарощення, то при експорті сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів у 2021 році, попри скорочення фізичних обсягів поставок на світові ринки, відбулося значне збільшення вартісних надходжень. Така тенденція зростання надходжень від товарного експорту при зменшенні фізичних обсягів поставок була пов'язана зі світовим зростанням цін на товари, які є провідні для експорту України, а саме: зернові культури та соняшникова олія, а також залізу руду та метали. За прогнозами Світового банку у 2022 році Україна могла потрапити в пастку при зменшенні попиту і відповідно і цін у світі і не отримати високі вартісні надходження при зменшених обсягах поставок.

Категорією українського експорту у 2022 році стали зернові культури та сільськогосподарська продукція. Скорочення експорту зернових культур у 2022 році на 16% не було таким значним як в інших галузях через те, що за перші два місяці війни Україна експортувала сільськогосподарську продукцію дуже успішно. Також вплинуло географічне положення, традиційно аграрні підприємства, поля та підприємства харчової промисловості розташовані рівномірно по всій території України. У липні 2022 року була підписана угода про створення «зернового коридору» з України, фактично розблокування українських морських портів розпочалося від серпня 2022 року і вже у вересні збільшення експорту було найбільшим за всі попередні місяці війни. Драматичне падіння позицій на 62% традиційних лідерів українського експорту – залізної руди та чорних металів – пояснюється ускладненою або унеможливленою логістикою через географічне розміщення традиційно на території Східної України, де зараз знаходиться зона активних бойових дій. Найважливішими факторами покращення становища експорту України у 2020 році, окрім підписання зернової угоди, стала нормалізація логістики, а саме: розвиток інфраструктури прикордонних областей, збільшення пропускних спроможностей на кордонах та відкриття нових пунктів пропуску, а також збільшення вантажопотоку в портах Дунаю. Також важливою причиною підтримки експорту стало підписання Угоди про лібералізацію вантажних автомобільних перевезень з ЄС.

Отже, підводячи підсумки даного розділу варто зазначити, що Україна має переорієнтувати структуру свого експорту з сировини на товари більш технологічного виробництва і нарощувати фізичні обсяги експорту відносно до імпорту, аби скоротити негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Під час воєнного часу зовнішня економіка України шукає шляхи до пристосування і підтримки рівня експорту, разом з тим, щоб забезпечити своє населення і внутрішню економіку потрібними товарами.

Порівняння товарного експорту та імпорту України у 2021 та 2022 роках за окремими регіонами. У 2021 році особливих змін в регіональній структурі зовнішньої торгівлі України майже не було, то повномасштабне вторгнення 2022 року викликало суттєві зміни. Передбачуваним результатом військової агресії Росії проти України стало відчутне скорочення зовнішньоекономічних відносин як з РФ, так і з її союзником Республікою Білоруссю, в той же час скорочення зовнішньої торгівлі з Казахстаном було відчутно меншим. На кінець 2021 року країни СНД посідали 19% українського імпорту і 11% експорту, в той час як вже на кінець 2022 року частка імпорту склала 14%, а експорту 6%. Країни Європейського Союзу є головним торговельним партнером України і в 2021, і в 2022 році. За підсумками 2021 року частка ЄС в українській зовнішній торгівлі товарами була 40% в імпорті та 39% в експорті, а вже на кінець 2022 року частка ЄС зросла і становила 46% в імпорті України, і 63% в експорті.

У 2021 році експорт українських товарів у ЄС перевищував імпорт товарів і сировини з ЄС. Водночас для забезпечення зростання виробництва Україна потребувала паливно-енергетичні товари та імпортувала паливно-мастильні матеріали з країн ЄАЕС, а саме найбільшу частину покривала РФ. Таким чином імпорт до України паливно-мастильних матеріалів з РФ характеризував основу зовнішньої торгівлі України з нею (рис. 6).

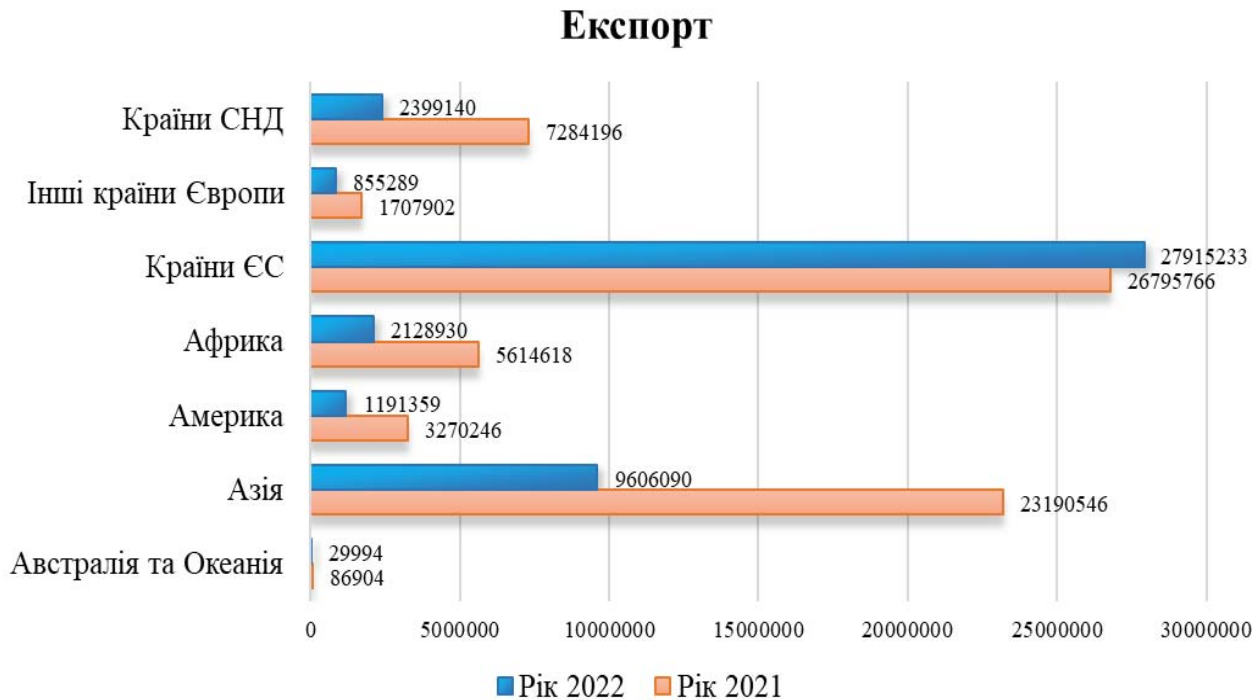
Джерело: Державна митна служба України [9].

Рис. 6. Обсяги імпорту України за світовими регіонами у 2021 та 2022 роках, тис. дол. США

Визначено, що найбільша питома вага імпорту у 2021 році належала Китаю 14,97%, РФ 9,08%, Німеччині 8,18% та Польщі 6,79%. У 2022 році незмінним лідером для України за обсягом імпорту залишився Китай, з показником у 14,58%. Друге місце посіла Польща – 9,33%. У 2022 році Німеччина закріпила і незмінно посіла третє місце з вагою 7,47%. Суттєво зріс імпорт товарів із Болгарії з 0,74% до 3,46%. Питома вага Туреччини також зросла і склала 5,65%. За перші два місяці війни вага імпорту з РФ встигла набрати 9,34%, а з РФ 2,39%, і загалом товарообіг з країнами ЄАЕС значно скоротився.

У 2021 році географічна структура української торгівлі товарами зі світом майже не змінилася. Головним торговим партнером України був ЄС, частка якого відносно 2020 року зросла з 39,6% до 39,9%. Також у 2021 році величина експорту до ЄС зросла майже вдвічі на 49,3%, причиною цього було збільшення поставок з України споживчих товарів і промислових матеріалів. Так само у 2021 році збільшення експорту промислових матеріалів спостерігалось і з країнами ЄАЕС. Товарообіг з країною-агресором РФ також зростав у 2021 році, причому імпорт перевищував експорт, що для України спричиняє зріст негативного сальдо зовнішньої торгівлі. Найбільшими торговими партнерами України у 2021 році були Китай з питомою вагою експорту від загального товарного експорту в Україні 11,75%, Польща 7,68%, Туреччина 6,08%. РФ складала 5,01% від загального українського експорту.

Встановлено, що у 2022 році ЄС продовжував бути найбільшим торговельним партнером України, в тому ж числі скоротилася частка українських експортних операцій з іншими країнами і регіонами світу, передусім країнами СНД та Азії, на користь партнерству з ЄС (рис. 7).

Джерело: Державна митна служба України [9].

Рис. 7. Величина експорту України за світовими регіонами у 2021 та 2022 роках, тис. дол. США

Найголовніша зміна була в тому, що на перше місце за обсягом експорту з України у 2022 році вийшла Польща, що склало 15,7% питомої ваги загального товарного експорту. Наступне місце посіла Румунія з вагою експорту 8,74%, Туреччина 6,66%, Німеччина 5,13% та Угорщина 5,15%. Питома вага експорту до Китаю скоротилася майже вдвічі і склала 5,59%. Основним напрямком українського експорту в регіоні країн СНД стала Молдова з вагою 2,09%. Також серед країн СНД є і РФ з вагою 1,08%, проте такий результат був досягнутий за перші 2 місяці 2022 року, а після початку військової агресії український експорт до РФ припинився.

Отже, суттєвою зміною в зовнішній торгівлі за регіонами відбулося майже повне скорочення торговельних операцій з РФ та РБ. Також ЄС укріпився на позиціях головного торгового партнера України, збільшивши свою частку за рахунок скорочення операцій з іншими регіонами. А у 2022 році Польща посіла перше місце країни-реципієнта українських товарів.

Висновки. 2021 рік характеризувався відновленням зовнішньої економіки України на тлі всесвітньої реабілітації після пандемії Ковід-19. Прогнози щодо 2022 року були дуже оптимістичними, передбачався ще більший ріст зовнішньої економіки, на жаль, повномасштабне вторгнення спричинило обвал зовнішньої торгівлі. Отже, зміни у 2022 році відносно 2021 року відбулися:

1) в загальному обсязі експорту і імпорту, у 2022 році обсяги експорту скоротилися на 35%, а імпорту на 19%; за прогнозами 2022 рік передбачав зріст зовнішньої торгівлі, та

протягом перших двох місяців війни показники товарного експорту і імпорту були вищі ніж показники за 2021 рік, але вже в березні відбувся обвал зовнішньої економіки України; максимальні обсяги експорту були зафіксовані у вересні 2022 року (4,135 млрд дол. США), як результат розблокування портів України у Чорному морі;

2) у структурі експорту зміни визначені за головними трьома галузями, як 1) експорт сільськогосподарських товарів, який був можливий завдяки «зерновому коридору» та географічному положенню агропідприємств, 2) експорт залізної руди та чорних металів скоротився через зруйновані підприємства, які опинилися на території бойових дій, та зруйновані логістичні ланцюжки та інфраструктуру; 3) обсяги експорту машин та устаткування були більше за обсяги традиційної третьої провідної галузі мінеральних добрив, що драматично скоротилася на 57%. У структурі імпорту 3 головні галузі залишилися без змін: 1) традиційно Україна залежить від енергоносіїв і імпортувала найбільшу кількість товарів із категорії нафто- та паливно-енергетичних продуктів; 2) друга за обсягом категорія машин, устаткування та транспорту, так як мобільність українців під час війни є вельми важлива, так само як і відновлення роботи пошкоджених підприємств; 3) продукція хімічної промисловості. Найбільш значущий є зріст категорії «інші» аж на 77%, що пояснюється впливом воєнного часу, так як до категорії цих товарів відноситься гуманітарна допомога, дипломатичні та консолідовані вантажі, а також міжнародні експрес-відправлення;

3) у регіональній структурі зовнішньої торгівлі ЄС є найбільшим торгівельним партнером України; у 2022 році відбулося радикальне скорочення зовнішньоекономічних зв'язків з РФ та РБ, натомість Польща стала найбільшим реципієнтом українських товарів.

Всі зміни пов'язані також з регулюванням зовнішньоекономічної діяльності, оскільки ситуація динамічно змінюється, то прогнозовано очкувати зміни різних напрямків суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності.

References

Література

1. Vidnianskyi, S. (2022). *Ukraine – Yevropeyskyi Soiuz: novyi etap vzaiemvidnosyn v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2022 rr* [Ukraine – European Union: a new stage of relations in the conditions of the Russian-Ukrainian war 2014–2022]. *Mizhнародni зв'язky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky. Vyp. 31: mizhvidomchy zbirnyk naukovykh prats = International relations of Ukraine: scientific research and findings. Vol. 31: interdepartmental collection of scientific works*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. P. 10–37. <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.010> [in Ukrainian].
2. Skrynkovskyy, R., Protseviat, O., Pavlenchuk, N., Tsyuh, S. (2022). *Suchasni tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy v umovakh viiny* [Modern Trends in the Development of Foreign Economic Activity of Ukraine in the War Conditions]. *Traektorîa Nauki = Path of Science*, Vol. 8, No. 6, P. 1001–1008. <https://doi.org/10.22178/pos.82-2> [in Ukrainian].
1. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 31: міжвідомчий збірник наукових праць. Головний редактор Степан Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2022. С. 10–37. <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.010>.
2. Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Traektorîa Nauki = Path of Science*. 2022. Vol. 8, No. 6. P. 1001–1008. <https://doi.org/10.22178/pos.82-2>.

3. OECD/FAO (2020). OECD-FAO Agricultural Outlook 2020–2029, FAO, Rome/OECD Publishing, Paris. 330 p. <https://doi.org/10.1787/1112c23b-en>.
4. Sokhatska, O. (2022). Hlobalnyi birzhovyi rynek zerna: novi zavdannia dlia ukrainy v umovakh viiny z rosiieiu [The global grain exchange market: new tasks for Ukraine in the conditions of the war with Russia]. *Ekonomika ta suspilstvo = Economy and society*, No. 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-95> [in Ukrainian].
5. Skrypnyk, S., Protseviat, O., Voronova, O. (2022). Osoblyvosti rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo = Economy and society*, No. 38. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-47 [in Ukrainian].
6. Matveiev, M., Lebedchenko, V., Haidai, H. (2022). Rehuliuвання ZED v umovakh viiny [Regulation of foreign trade in conditions of war]. *Naukovi perspektyvy = Scientific perspectives*, No. 5 (23), P. 232–245. DOI: 10.52058/27087530-2022-5(23)-232-245 [in Ukrainian].
7. Us, I., Havrylenko, N. (2022). Pidsumky zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy za try kvartaly 2022 r [Results of foreign trade in goods of Ukraine for three quarters of 2022]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/pidsumki-zed_blank_zagalne_pdf_16112022.pdf [in Ukrainian]
8. Shvets, A. (2022). Rol YeS u vidnovlenni eksportnoho potentsialu Ukrainy v umovakh viiny [The role of the EU in restoring Ukraine's export potential in war conditions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii = Scientific innovations and advanced technologies*, No. 6 (8), P. 447–458. DOI: 10.52058/2786-5274-2022-6(8)-447-458 [in Ukrainian].
9. State Customs Service of Ukraine (2023). Statystychna informatsiia [Statistical information]. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [in Ukrainian].
10. State Statistics Service of Ukraine (2022). Statystychna informatsiia [Statistical information]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. National Institute for Strategic Studies (2022). Tendentsii zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy za pidsumkamy 2021 roku [Trends in foreign trade in
3. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020–2029, FAO, Rome/OECD Publishing, Paris, 2020. 330 p. <https://doi.org/10.1787/1112c23b-en>.
4. Сохацька О. Глобальний біржовий ринок зерна: нові завдання для України в умовах війни з росією. *Економіка та суспільство*. 2022. No. 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-95>.
5. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. No. 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>.
6. Матвеев М., Лебедченко В., Гайдай Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. Наукові перспективи. 2022. No. 5 (23). С. 232–245. DOI: 10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245.
7. Ус І., Гавриленко Н. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України за три квартали 2022 р. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/pidsumki-zed_blank_zagalne_pdf_16112022.pdf.
8. Швець А. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. No. 6 (8). С. 447–458. DOI: 10.52058/2786-5274-20226(8)-447-458.
9. Статистична інформація. *Державна митна служба України*. 2023. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.
10. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. 2023. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Тенденції зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками 2021 року. *Національний інститут*

- goods of Ukraine according to the results of 2021]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za> [in Ukrainian]
12. National Institute for Strategic Studies (2022). Pidsumky zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy za try kvartaly 2022 roku [Results of foreign trade in goods of Ukraine for three quarters of 2022]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za-try-kvartaly> [in Ukrainian].
13. Deiaki pytannia tovariv krytychnoho importu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2022 r. № 289 [Some issues of critical import goods: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2022 No. 289]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 153 ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, punkt 1 postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2022 r. № 289: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.07.2022 r. № 761 [On making changes to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2022 No. 153 and declaring as invalid Clause 1 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2022 No. 289: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 7, 2022 No. 761]. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-liutoho-2022-r-153-t70722?fbclid=IwAR1XS0hLk2dhyQW_AsINRFViePqW6yxywGvZIVtg1zPqYEFck1qLmo2Mds [in Ukrainian].
15. Obsiahy eksportu ahroproduksii zernovym korydorom [Volumes of export of agricultural products through the grain corridor]. 2023. URL: <https://uga.ua/ru/statistika-zernovogo-koridora/> [in Ukrainian].
16. Ishchuk, S., Poliakova, Yu., Protseviat, O. (2021). Struktura ta dynamika ukrainskoho tovarnoho eksportu: rehionalnyi vymir [Structure and dynamics of Ukrainian commodity exports: regional dimension]. *Rehionalna ekonomika = Regional economy*, № 1. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-3>. (in Ukrainian].
- стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za>.
12. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України за три квартали 2022 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za-try-kvartaly>.
13. Деякі питання товарів критичного імпорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 289. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289-2022-%D0%BF#Text>.
14. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153 та визнання таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 289: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 р. № 761. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-liutoho-2022-r-153-t70722?fbclid=IwAR1XS0hLk2dhyQW_AsINRFViePqW6yxywGvZIVtg1zPqYEFck1qLmo2Mds.
15. Объемы экспорта агропродукции зерновым коридором. 2023. URL: <https://uga.ua/ru/statistika-zernovogo-koridora/>
16. Ищук С., Полякова Ю., Процевят О. Структура та динаміка українського товарного експорту: регіональний вимір. *Регіональна економіка*. 2021. № 1. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-3>.